

ZILHA MASTALIĆ

UNIŠTAVANJE ZNAČAJNIH OBJEKATA U SARAJEVU U VRIJEME AGRESIJE 1992-1996.

Abstrakt: Sarajevo je grad koji datira iz osmanskog perioda gradnje u čije su vrijeme izgrađena mnoga zdanja od neprocjenjive važnosti, naročito od vremena namjesništva Gazi Husrev-bega. Značajne građevine su nastale i u periodu austrougarske vladavine. Osman-ski i austrougarski period primjetan je u ovom gradu i danas. Pe-riod između dva svjetska rata nije dao mnogo vrijednih građevina dok se u periodu poslije Drugog svjetskog rata pažnja malo više okreće na kolektivnu stambenu izgradnju urbanih kvartova. Sve što se stoljećima gradilo je u periodu agresije, od 1992. do 1996., nemilosrdno uništavano. Uništavano je sve što je ovom gradu davalo ljepotu i značaj. Uništavan je jedan evropski grad koji je predstavljao simbol civilizacije i tolerancije, te zajedničkog suživo-ta više različitih naroda, religija i kultura.

Ključne riječi: Sarajevo, opsada, urbicid, kulturocid, agresija, obrazovni, naučni, kulturni, vjerski, zdravstveni i sportski objek-ti, granatiranje

U Sarajevu, kao i u drugim gradovima Bosne i Hercegovine, prekr-šena su sva pravila normi međunarodnog prava koja štite grad i njegove građane. Pristupilo se dugotrajnoj i kontinuiranoj metodi zločina nad stanovništvom i civilnim objektima. Posebno mjesto u historiji Sarajeva kao i cijele Bosne i Hercegovine zauzima *urbicid* koji je usko vezan sa kul-turocidom. Kulturocid je zločin koji se ogleda u sistematskom uništavanju spomenika kulture. Tokom rata u Bosni i Hercegovini stradali su mnogi kulturno-historijski spomenici, a najkarakterističniji primjer u Sarajevu je spaljivanje Vijećnice.

Hainrich Heine Almasor: “Kad počnu da spaljuju knjige, uskoro će početi da spaljuju ljude.”

granatiranja su nanijela ogromnu štetu ovom gradu, a najveću štetu su pretrpjeli civilni, kulturni i vjerski objekti. Na uže gradsko jezgro Sarajeva palo je, od aprila 1992. do februara 1994., oko 2 miliona granata.¹

Urbicid je oblik genocida, odnosno genocidnog djelovanja, usmjerenog na razaranje i uništavanje gradova i drugih naseljenih mjesta kako bi se njihovo stanovništvo primoralo da napusti teritorij koji agresor želi da zaposjedne. Urbicid je naročito izražen u toku agresije na Bosnu i Hercegovinu.² Ovaj zločin se ogleda u sistematskom rušenju urbanih odnosno gradskih područja. Uništavani su:

- industrija;
- ugostiteljski, trgovački i turistički objekti;
- komunalni i prometni objekti;
- banke, osiguravajuća društva i zavodi;
- infrastruktura grada (elektroprivredni sistem, vodosnabdijevanje);
- saobraćaj (gradski, PTT, željeznice, mediji) 54 % štete u GRAS-u, izgorio objekat Glavne pošte, te su uništene skoro sve PTT zgrade, a ogromne štete pretrpjele su i željeznice, najveće štete su na RTV infrastrukturi koji su od najvećeg značaja za proizvodnju, prenos, distribuciju i emitovanje RTV programa. Radiotelevizijski releji su, među prvima, na meti agresora. (TV relej Hum);
- zdravstvene institucije i zavodi (ambulante, domove zdravlja, bolnice, apoteke);

¹ Zbornik radova: *Vrijeme beščašća*, Zenica, 1994, str. 58.

² I. Beridan, I. Tomic, M. Kreso, *Leksikon sigurnosti*, Sarajevo, 2001.

- obrazovne institucije (predškolske ustanove, osnovne škole, srednje škole, više i visoke obrazovne ustanove);
- naučne institucije izvan Univerziteta (ANUBiH, naučni instituti i zavodi);
- kulturne institucije. (biblioteke, pozorišta, opera, balet, galerije, arhivi, muzeji, izdavačke kuće, štamparije, knjižare, kulturno-prosvjetna društva);
- sportske institucije i društva;
- vjerske institucije i objekti³ (islamske, katoličke, pravoslavne i jevrejske provincije).

POČETAK OPSADE GRADA

U periodu od 1992. do 1996. na grad Sarajevo je izvršena agresija od strane paramilitarne i terorističke Srpske demokratske stranke pomoću Jugoslavanske narodne armije, te vojnih i policijskih snaga iz Srbije i Crne Gore kojima je rukovodio beogradski vojno-politički vrh sa predsjednikom Slobodanom Miloševićem na čelu. Grad je bio u opsadi četiri godine. Artiljerijske cijevi bivše JNA, koje su bile uperene na civilne ciljeve, posebno su bile skoncentrisane na brdima oko Sarajeva koje je, smišljenim akcijama, komunikacijski odsječeno i izolirano od ostalih dijelova BiH. Time je 4. aprila 1992. započeta srpska opsada grada Sarajeva. Uvertira za aprilsku agresiju na Sarajevo dogodila se 1. marta 1992. kada su, u kasnim noćnim satima, jedinice Srpske demokratske stranke blokirale cijeli grad postavljanjem barikada na gradskim prilazima i u samom gradu.⁴

Jugoslavenska narodna armija je neuspješno pokušala tenkovima zauzeti Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine, što je spriječeno 2. maja 1992. godine. Od tada je spriječena i opskrba Sarajeva. Naoružanje i ljudstvo koje je imala srpska vojska bili su daleko nadmoćniji u odnosu na branitelje grada. Tako počinje svakodnevno granatiranje grada sa okolnih brda što je trebalo imati za cilj uništavanje glavnog grada Bosne i Hercegovine. Zapovjednik snaga bosanskih Srba, general Ratko Mladić naredio je uništavanje svih nesrpskih ciljeva u Sarajevu.

Posebno je tragična bila druga polovina 1992. i prva polovina 1993. godine. Tad su zabilježena najteža stradanja grada. Opsada Sarajeva se, poslije Staljingrada, ubraja u najduže opsade još i prije od srednjovjekovnih

³ Duljko Hasić, *Ratne štete u Sarajevu 1992-1995.*, Sarajevo, 2006, str. 16-17.

⁴ Zbornik radova: *Vrijeme beščašća*, Zenica, 1994, str. 55-58.

opsada evropskih gradova za vrijeme križarskih ratova.⁵ Vojska Republike Srpske je kontrolisala skladišta oružja i najvažnija uporišta grada. U gradu su nametnuti nepodnošljivi uvjeti: bez struje, vode, plina, javnog saobraćaja uz stalno granatiranje i snajpersko djelovanje. Na mnogim mjestima bio je natpis "Pazi snajper". Cilj agresoru je osim što želi potpuno uništiti građane Sarajeva i njihove objekte življenja, *uništiti historijske dokaze, materijalna svjedočanstva o milenijskoj opstojnosti i posebnosti Bosne*.⁶ Cilj je uništiti i svaki trag o bogumilstvu na ovom području, tragove islamske civilizacije na ovim područjima koja postoji od 15 stoljeća, zatim multietničnost Bosne koju ova država nudi, i pretvoriti ovaj grad u čisto srpski. Stoljeća kulture su pretvarana u pepeo. Agresor, koji je uništavao te objekte, u njima nije tražio naoružanu armiju, već mu je cilj bio, pored uništenja ljudi i uništenje *svakog dokaza kulture tih ljudi*.⁷

NAJZNAČAJNIJE INSTITUCIJE I OBJEKTI RAZORENI U AGRESIJI

U ovom su vremenu bile napadnute mnoge civilne zgrade. U službenim izvještajima stoji da je u septembru 1993. godine 35.000 zgrada u Sarajevu bilo srušeno, a sve ostale zgrade bile su manje ili više oštećene. Tome pripadaju bolnice, novinarske agencije, industrijske zgrade, zgrade vlasti, kasarne i baze Ujedinjenih nacija.

U Sarajevu je kontinuirano uništavano Predsjedništvo Bosne i Hercegovine i Sarajevski univerzitet, najstarija i najznačajnija naučna ustanova u BiH. Namjera je bila dovesti Univerzitet pred kolaps, očekujući automatizam, jer se ubijanjem pameti ubija i svaka nada za napredak, za opstanak naroda i države. Strategija je jasna: dovesti i grad i Univerzitet na rub ludila, kolapsa i bespomoćnosti. Analiza pokazuje da je više od polovine nastavnog kadra svojom voljom, bez ikakve prisile, napustilo Univerzitet i pobjeglo, a od kojih su mnogi prihvatili ideologiju fašizma i politiku i praksu genocida.⁸ A namjera uništenja Predsjedništva je bila prisiliti vrh države na predaju.

Cilj uništenja Porodilišta i Dječije klinike bila je prekinuti reprodukciju, kako bi grad bez djece i života postao nemoguć za život.⁹ Agresor je imao i za cilj da osvoji bolnice u Sarajevu; ako ih ne osvoji, onda da ih uništi, kako

⁵ Isto, str. 58.

⁶ J. Ziga, *Kulturocid-obilježje genocida nad Bošnjacima*, 2007., str. 471.

⁷ Mishaël Sells, *The Bridge betrayed*, London, 1998., str. 103-124.

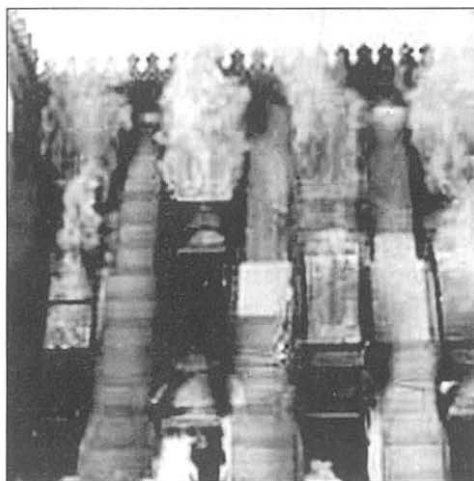
⁸ *1479 dana opsade Univerziteta u Sarajevu*, Sarajevo, 2007., str. 11.

⁹ Isto, str. 11.

se stanovnici Sarajeva ne bi imali gdje liječiti. Uništene su Zemaljska bolnica, prva bolnica u BiH, Banjski kompleks na Ilidži, kao i mnoge druge.

Uništenje Nacionalne i Univerzitetske biblioteke, te Orijentalnog instituta je pokušaj zatiranja naših korijena i višestoljetne kulture i tradicije, u nastojanju da se brišu bosanska prošlost i identitet. Gradska vijećnica je izgrađena u pseudomavarskom stilu, kao primjer svojevrsnog spoja evropskog blaga, jer se u njoj nalazila Univerzitetska biblioteka.¹⁰ "To je najapokaliptičnija stvar koju sam vidjela", opisuje spaljivanje Vijećnice umjetnica iz Sarajeva, Aida Mušanović. Danima je crni oblak prašine visio iznad grada i stanovnici su u kosi nailazili na sitne čestice spaljenih knjiga, papira i manuskripta što su padale na sve strane. Agresorske snage su imale biblioteku na dlanu, i direktno su mogli pucati sa brda. Više od 600.000 knjiga i rijetkih knjiga pretvorilo se u najveću paljevinu. Nestajala su u plamen stoljeća naše historije, sve što se brižno čuvalo. Sarajevski dobrovoljci su pokušali spasiti što su mogli. Formirali su ljudski lanac, te spašavali knjige.¹¹

Orijentalni institut je imao najveću kolekciju islamskih rukopisa na Balkanu. Imao je jedinstvenu zbirku iluminiranih rukopisa i originalnih dokumenata (više od 200.000)¹² pisanih na arapskom, turskom i perzijskom jeziku. Bio je bosanski ekvivalent recimo dubrovačkom, mletačkom, bečkom i sličnim velikim svjetskim arhivima.¹³ Dana 17. maja 1992. agresor je zapalio Institut. Zapaljeno je 5.263¹⁴ rukopisa na perzijskom, arapskom, otomansko-turskom, adžamijском (slavenski i arapski skripti) jeziku.

Spaljivanje Vijećnice

Zemaljski muzej, koji je osnovan 1888. godine od strane Zemaljske valade Austro-Ugarske Monarhije, konstantno je gađan te je uništeno veo-

¹⁰ J. Ziga, *Kulturocid-obilježje genocida nad Bošnjacima*, 2007., str. 473.

¹¹ Michael Sells, *The Bridge betrayed*, London, 1998., str. 103-124.

¹² Andras J. Riedlmayer, *Destruction of cultural heritage in Bosnia-Herzegovina*, str. 18.

¹³ J. Ziga, *Kulturocid-obilježje genocida nad Bošnjacima*, 2007., str. 473.

¹⁴ Andras J. Riedlmayer, *Destruction of cultural heritage in Bosnia-Herzegovina*, str. 18.

ma mnogo raznih sadržaja. Najviše je stradala Srednjovjekovna zbirka, koja je upečatljivo govorila o kontinuitetu postojanja jedne države. Uništena je i botanička bašta i endemski primjerci nekih biljaka.

Uništena i zgrada Hrvatskog društva "Napredak", zgrada "La Benevolencije", zgrada "Gajreta" te lakše oštećena zgrada "Prosvjete".

Uništeni su i ostećeni i najvrjedniji objekti *islamske arhitekture u BiH* sagrađeni još u 16. stoljeću, kao što su Gazi Husrev-begova džamija, Careva džamija, Ali-pašina džamija, Magribija, Sinanova džamija, Ferhad-begova džamija, Gazi Mehmed-begova džamija na Bistriku, Bijela džamija, Jahja-pašina džamija, Miščina džamija, Sarač Alijina (Vrbanjuša) džamija, Gornja i Donja Saračeva džamija, Čekaluša, Sagrački h. Alije džamija na Hridu, Topal Inhan (Lubina) džamija, Havadže-zade džamija na Vratniku, te mnoge druge.¹⁵ Neke od njih su bile i pod zaštitom UNESCO-a. *Regionalni šef policije Simo Drljača u zoni Prijedor, postavljen od strane R. Karadžića, izjavljuje: "Nije dovoljno samo srušiti minaret sa njihovih džamija. Morate im protresti temelje jer to znači da ne mogu izgraditi drugu. Uradite li to, oni će željeti da odu. Otići će sami."*¹⁶ Pored džamija, agresor je razorio mnoge mesdžide, mektebe, tekije, turbeta, nadgrobne spomenike, islamske sahat-kule, islamske vjerske knjižnice i arhive. Sinanova tekija iz 17. stoljeća teže je oštećena, zatim Hitri Sulejmanov mesdžid iz 16. stoljeća, Hadži Sejidi mesdžid iz 16. stoljeća. Agresor nije pokazao ni poštovanje prema grobljima starim više stoljeća.¹⁷ Neka razorena su Alifakovac i Nadkovači iz 15. stoljeća, Vrbanjuša iz 16. stoljeća, groblje/mezarje uz Carevu džamiju iz 16. stoljeća, zatim turbe Gazi Husrev-begovo i Murat-begovo iz 16. stoljeća te mnoga druga. Agresor razara i mostove, ćuprije, hamame, bezistane, česme, tvrđave, kule itd. U cijeloj Bosni preko 70% bošnjačke kulturno-duhovne imovine je uništeno. Stanovnici Balkana koji su prihvatili islam i izgradili urbane centre u sastavu Osmanskog carstva baštinici su autentičnih visokih kulturnih i vjerskih zdanja najveće arhitektonske vrijednosti. Tokom kasnijih stoljeća, u kojima je osmanska država gubila dio po dio Balkana, sustavno su uništavani muslimani na tom području, kao i spomenici njihove materijalne kulture.¹⁸ Tako je npr. u Beogradskom ejaletu bilo više od 600 džamija, od kojih danas postoji samo jedna. Vremenom su, historijski gledano, planski brisani tragovi postojanja islamske kulture. Tako je u cijeloj

¹⁵ Katalog obnove kulturno-historijskog i prirodnog nasljeđa Kantona Sarajeva, Sarajevo 1996-2000, str. 6-24.

¹⁶ Andras J. Riedlmayer, *Destruction of cultural heritage in Bosnia-Herzegovina*, str. 12.

¹⁷ M. Omerdić, *Porušeni i oštećeni sakralni objekti islamske zajednice u BiH 1992. do 1995.*, str. 436.

¹⁸ M. Omerdić, *Porušeni i oštećeni sakralni objekti islamske zajednice u BiH 1992. do 1995.*, str. 436.

Srbiji izbrisan svaki njen trag. Slično je u Dalmaciji, Liki i nekim dijelovima Hrvatske. To se željelo uraditi i u slučaju BiH. Rušenje i uništavanje objekata islamske arhitekture je nastavak provođenja ranijeg programa kulturocida nad muslimanima na cijelom Balkanu i u Evropi. Tzv. "Vasojevića zakon" iz prve polovice 19. stoljeća potiče i ozakonjuje rušenje svih djela muslimanske kulture. Srpski ekstremisti, predvođeni Radovanom Karadžićem i Ratkom Mladićem, izjavljuju da ruše muslimanske bogomolje i tako čine muslimanima uslugu kako bi se muslimani što prije oslobodili nametnute im religije islama i vratili se u svoju pradjedovsku religiju.

Katolička vjerska imovina i Crkva su, također, stradale. Katolička Crkva je od 1463. i jedina čuvarica historijskih isprava, arhiva, knjižnica, muzejskih zbirki, umjetničkih galerija, pojedinačnih sakralnih umjetnina, općenito kulturnog naslijeđa Hrvata. Najviše se očuvalo u franjevačkim samostanima. U Sarajevu je uništena Franjevačka teologija u Nedžarićima, potom ostećena sarajevska Župa Svetog Josipa. Onemogućen je rad vjerskih škola, instituta i teološkog fakulteta. Pored toga, uništavane su i katoličke religijske knjižnice i arhive.

Jevrejska vjerska imovina također je pretrpjela velika ostećenja. Kape-la na Hevru, na Jevrejskom groblju dosta je uništena. Uz nju, ostećeno je i Staro jevrejsko groblje iz 16/17. stoljeća. Jevrejsko groblje se nalazilo na prvoj liniji odbrane, i bilo je minirano. Tek je 1998. godine deminirano pomoću donacije Norveške vlade. Sefardski hram je manje oštećen, ali dobro je u tome što je smješten između zgrada, pa nije bio direktno izložen napadima. Danas je tu Bosanski kulturni centar, jer je Jevrejska zajednica poklonila gradu Sarajevu ovu zgradu. Sinagoga je izgrađena osamdesetih godina 16. stoljeća. Ali zbog požara, obnovljena je 1821. godine. Zgrada je pretrpjela velika ostećenja granatiranjem, ali je danas, uz pomoć Gradske uprave, Kantona Sarajevo i Ministarstva za okoliš, potpuno rekonstruisana.

Stara pravoslavna crkva je jedan od najvrednijih i najstarijih spomenika kulture u Sarajevu. Prvi put se spominje 1539. g. U crkvenom dvorištu je muzej sa kolekcijom ikona od 14. do 19. stoljeća. Zajedno sa Sabornom crkvom sa mitropolijom, teže je ostećena u granatiranju okolnih objekata. Lakše su ostećena i pravoslavna groblja (Staro pravoslavno groblje Svetog Arhangela Mihaila iz 19. stoljeća i Novo pravoslavno groblje-Sveti Marko sa istoimenom kapelom iz 20. stoljeća.¹⁹

Pored ovih objekata, potpuno su razoreni i neki drugi važniji objekti: Sportska dvorana "Zetra", Olimpijski centar Sarajevo, zgrada Crvenog

¹⁹ *Katalog obnove kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Kantona Sarajeva*, Sarajevo, 1996-2000, str. 14.

križa, zgrada Zemaljske vlade I (Predsjedništvo BiH), zgrada Zemaljske vlade II (Uprava BiH Željeznica) i zgrada Zemaljske vlade III (Skupština Grada), Zemaljska štamparija, Svrzina kuća, Panjina kula, Morića-han, Brusa-bezistan, Sarajevska pivara, Palata Marijin-dvor, poslovni objekat Zavoda za vodoprivredu i elektroprivredu, zgrada Glavne pošte, zgrada Narodnog pozorišta, Gradska tržnica, Sebilj, Tvornica duhana Sarajevo, razne nekropole, mostovi: Carev most, Latinska ćuprija, Ćumurija most, memorijalni kompleks Spomen park "Vraca". Veliki dio školskih objekata je uništen ili djelomično oštećen, te je većina objekata bila van funkcije. Teže oštećene škole su: zgrade Učiteljske škole, zgrada I gimnazije, Srednja tehnička škola, Škola za primijenjene umjetnosti, Škola milosrdnih sestara, Osnovna škola "Safet-beg Bašagić" kao i mnoge druge.²⁰ U toku agresije radilo se u improviziranim učionicama, po punktovima.²¹

U izvještaju Tadeuša Mazovjetskog opisani su problemi koje su stanovnici imali sa električnom energijom, a koja je ključna za funkcioniranje svega u gradu. Od oktobra 1992. godine samo pet trafostanica dobavlja struju u Sarajevo, od kojih su tri bile pod kontrolom bosanskih Srba, a dvije pod kontrolom Vlade Bosne i Hercegovine. Ovih pet trafostanica su na sjeveru Sarajeva, unutar dosega artiljerije, a svaki električni vod siječe borbene linije barem na jednom mjestu. U maju 1993. godine, za vrijeme borbi u Hercegovini između snaga Armije RBiH i bosanskih Hrvata, uništen je električni vod iz jablaničke elektrane, koji je napajao ovih 5 trafostanica. A, istovremeno u ofanzivi bosanskih Srba sjeverno od Sarajeva, uništen je električni vod u Buća Potoku. Napajanje električnom energijom u Sarajevu palo je sa 90 MW na 5 MW.

Sredinom 1993. godine u aerodromskom naselju Butmir napravljen je 720 m dugačak Sarajevski ratni tunel, koji je omogućio, ne samo ranjenima da napuste grad, već je omogućio i opskrbu grada hranom, ali, putem prevazilaženja embarga Ujedinjenih nacija na oružja, i oružjem.²² Najvjerojatnije, Sarajevo ne bi preživjelo bez oružja, hrane i medikamenata koji su prošli kroz ovaj tunel.

Gađanje grada je odnijelo mnogo ljudskih života. Prilikom pojedinih gađanja ubijene su desetine i ranjene stotine ljudi. Masakr na otvorenoj tržnici "Markale", koji se dogodio u februaru 1994. godine od granate ispaljene sa srpskih položaja na Špicastoj stijeni pogodile su masu ljudi i uzeli život 68

²⁰ Isto, str. 6-24.

²¹ Duljko Hasić, *Ratne štete u Sarajevu 1992-1995.*, Sarajevo, 2006., str. 16-336.

²² *Katalog obnove kulturno-historijskog i prirodnog nasljeđa Kantona Sarajeva*, Sarajevo, 1996-2000, str. 35.

Sarajlija. Kao odgovor na taj gnusan čin, Ujedinjene nacije su srpskim snagama postavile jedan ultimatum prijeteci da će ih bombardirati, ukoliko ne pristanu na povlačenje svojih težih oružja do jedne određene tačke. Vojska Republike Srpske je pristala, pred kraj, na ovaj ultimatum i od tog trenutka gađanje Sarajeva se puno smanjilo, što se može smatrati početkom puta ka završavanju agresije. Zar je toliko trebalo da Ujedinjene nacije postave ultimatum? I dalje je nastavljeno granatiranje, rušenje i uništavanje grada, ali manjim intenzitetom. Ali, do tada je uništeno uglavnom sve što se trebalo uništiti.

Godine 1995. međunarodne snage su se suprotstavile Vojski Republike Srpske. Snage VRS su napale jednu tačku za skupljanje oružja koja je bila pod zaštitom Ujedinjenih nacija, što je NATO natjeralo na zračne udarce na skladišta oružja bosanskih Srba. VRS je pokušavala spriječiti te napade putem uzimanja talaca vojnika Ujedinjenih nacija, ali u napretku sukoba Vojska Republike Srpske morala se postepeno povlačiti. Grijanje i opskrba strujom i vodom su se vratili u grad.

Poslije masovnog ubijanja u istočnobosanskom gradu Srebrenica, jula 1995. godine i poslije drugog masakra na "Markalama", 29. augusta 1995. godine gdje je ubijeno 43 ljudi, međunarodna zajednica je prisiljena da reagira. Krajem augusta 1995. godine NATO avioni su počeli bombardirati položaje VRS u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj. Istovremeno "Rapid Reaction Force" Ujedinjenih nacija pod zapovjedništvom Velike Britanije i Francuske, gađa minobacačima sa Igmana položaje VRS oko Sarajeva. U oktobru 1995. godine sklopljeno je primirje i, kasnije, te godine Daytonski sporazum je Bosni i Hercegovini i Sarajevu donio dugo čekani mir.

U sklopu s Daytonskim sporazumom Sarajevo je poslije agresije podjeljeno u dva entiteta. Jedan dio pripada Federaciji Bosne i Hercegovine i u njemu se nalaze Vlada države BiH i Vlada Federacije, a jedan dio (istočni) pripada Republici Srpskoj. Granica između ta dva entiteta je na Dobrinji kod Sarajeva, u blizini Sarajevskog aerodroma.

Iako je tada slijedio jedan period stabilizacije i normalizovanja, bosanska vlast je 19. marta 1996. godine opsadu Sarajeva objavila konačnom

Spaljivanje zgrade skupštine BiH za vrijeme granatiranja 1992. godine.

(reintegracijom Grbavice). Daytonskim sporazumom formirana je posebna Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine.

Rezime

UNIŠTAVANJE ZNAČAJNIH OBJEKATA U SARAJEVU U VRIJEME AGRESIJE 1992-1996.

Uništavanje kulturne baštine predstavlja kršenje međunarodnog prava o ratovanju i može biti procesuirano kao ratni zločin. Prema statutu ICTY-a, ovi zločini uključuju zauzimanje, uništavanje, namjernu štetu načinjenu nad institucijama koji su religijskog, obrazovnog, naučnog karaktera i uključuju historijske spomenike i umjetnička djela. Sve više raste svijest o povezanosti između uništenja etničkih grupa i destrukcije njihovog kulturnog nasljeđa.²³

Tokom agresije od 1992. do 1995. godine kroz vojna djelovanja su uništavane džamije, katoličke crkve i samostani, te drugi vjerski i kulturni objekti u zemlji, i to, uglavnom, sistematskim uništavanjem, podmetanjem eksploziva, sa manipulacijama i izgovorima da su ti objekti legitimi vojni ciljevi. Uništavanje kulturne baštine Bosne i Hercegovine je sistematski organizirano i planirano, baš kao i uništavanje drugih vrijednih komponenata šarolikog bosanskohercegovačkog identiteta.

Za vrijeme agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu naročito su napadani, razarani i pljačkani veliki industrijski centri (Sarajevo, Goražde, Brčko...). Sarajevo ne samo što je bilo politički i državni centar Bosne i Hercegovine, bio je i industrijski, finansijski, obrazovni i kulturni centar u kojem su izgrađeni mnogi objekti i obezbijedena infrastruktura. Šteta koja je nanesena ovom gradu, nikada se neće do kraja istražiti i realno prikazati. Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu je istraživačkim radom došao do cifre od oko 14 milijardi eura.

²³ Andras J. Riedlmayer, *Destruction of cultural heritage in Bosnia-Herzegowina*, str. 3

Resume

URBIZID IN SARAJEVO IN DER ZEIT
DER BELAGERUNG 1992-1996.

Zerstörung des Kultur Erbenst ist eine verletzung des Völkerrechtes von Krieg und kann Strafrechtlich verfolgt werden wie ein Kriegsverbrechen. Nach dem ICTY- Statut zum diesem Verbrechen gehören: die Besetzung, Zerstörung und Mutwillige ferursachung von Schäden auf Religions, Wissenschaftlichen und Bildungsobjekten.

Immer mehr wägt der zusammenhang zwischen der Zerstörung von ethnischen Gruppen und der Destruction ihren Kulturerbens.

Durch sistematische Zerstörung und mit Manipulationen durch Militärische Aktionen wurden während Aggression von 1992 bis 1996. viele Moschen, katolische Kirchen und Kloster vernichtet oder beschädigt worden. Die Zerstörung des Kulturellen Erbens und anderen wertvollen Komponenten der Bosnischen Identitet wurde sistematisch geplant und organisiert. Zu Zeit der Agresion auf die Republik von Bosna und Herzegovina wurden grosse Industrie Zentren vernichtet und geplündert (Sarajevo, Goražde, Brčko...). Sarajevo war nicht nur die Hauptstadt sondern auch das Zentrum für Industrie, Ekonomie, Wissenschaft. Der Schaden der dieser Stadt beigebracht war, wird sich nie ausrechnen können. Das Institut für Genozidforschung und Völkerrechte an der Universitet Sarajevo kamm durch Forschung auf die Summe von 14 miliarden Euro.

Literatura:

1. Nedžad Ajnadžić, *Odbrana Sarajeva*, Sarajevo, 2002.;
2. Ahmed Džubo, *Zapisi za pamćenje*, Sarajevo, 2002.;
3. Duljko Hasic, *Ratne stete u Sarajevu 1992-1995.*, Sarajevo, 2006.;
4. Azra Junuzović, *Sarajevske ruže. Ka politici sjećanja*, Armis Print, Sarajevo, 2006.;
5. *Katalog obnove kulturno-historijskog i prirodnog nasljeđa Kantona Sarajeva*, Sarajevo 1996-2000.;
6. I. Beridan, I. Tomic, M. Kreso, *Leksikon sigurnosti*, Sarajevo, 2001.;
7. Dane Olbina, *Dani i godine opsade*, Sarajevo, 2002.;
8. *1479 dana opsade Univerziteta u Sarajevu*, Sarajevo, 2007.;
9. Muharem Omerdić, *Porušeni i ostećeni sakralni objekti islamske zajednice u BiH 1992. do 1995.*, Sarajevo, 1999.;

10. Zijad Rujanac, *Opsjednuti grad*, Sarajevo, 2003.;
11. Mishael Sells, *The Bridge betrayed*, London, 1998.;
12. *Zbornik radova Genocid u Bosni i Hercegovini 1992-1995.*, Sarajevo, 1997.;
13. *Zbornik radova, Opsada i odbrana Sarajeva 1992-1995.*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2008.;
14. *Zbornik radova: Vrijeme beščašća*, Zenica, 1994.;
15. Jusuf Žiga, *Kulturocid-obilježje genocida nad Bošnjacima*, 2007.

Izvori:

1. Andras J. Riedlmayer, Destruction of cultural heritage in Bosnia-Herzegovina,
2. Dnevni listovi "Oslobodenje" i "Dnevni avaz"
3. Iskazi dobijeni od saradnika Instituta Eli Taubera
4. Iskaz prof. dr. Envera Imamović
5. Iskaz monahinje iz Stare pravoslavne crkve na Bascarsiji
6. Izvještaj specijalnog izaslanika Tadeuša Mazovjetskog o stanju u BiH,
7. Wikipedia (internet)